

THE PLACE OF THE CURRENT ACCOUNT IN THE BALANCE OF PAYMENTS AND ITS DEVELOPMENT IN TURKEY*

Yazar / Author: Dr. Bige Küçükefeⁱ

Doç. Dr. Dündar Murat Demirözⁱⁱ

Abstract

Balance of Payments are accounts in which all the economic activities are recorded by goods, services, transfers and asset transactions realized by residents in one country for a certain period of time - for one year. Payments Balance consists of three categories: Current account, capital account and financial account. Current account is current transactions of a country with the rest of the world. It is an economic indicator showing financial needs and saving tendencies of a country. In this paper, the place of the current account in the Balance of Payments and its development in Turkey will be examined.

Key Words: Turkey, Balance of Payments, Current Account

TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER HESABININ ÖDEMELER DENGESİ İÇİNDEKİ YERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ^{Özet}

Üniversite sanayi işbirliği, modern sanayinin çıkış noktası olan İngiliz sanayi devrimiyle birlikte oluşmaya başlamıştır. 1975-1985 döneminde 1970'lerden bu yana gittikçe yaygınlaşan üniversite-sanayi araştırma işbirliğinin önemi günümüzde bir kat daha artmıştır. Yeni bilimsel bilgiye duyulan ihtiyaç, sanayi ve akademik kurumlar arasındaki bağlantıyı artırmaktadır. Özellikle Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) içinde bilimsel ve teknik bilginin önemli ölçüde dağılımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada dünyada üniversite-sanayi işbirliği önce ele alınacak, daha sonra Türkiye'de üniversite-sanayi işbirliğinin gelişimi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Üniversiteler ve Sanayi, Bölgesel Kalkınma, Avrupa Birliği, Türkiye, Trakya Bölgesi

1. Giriş

Dünyada ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin belli bir sistemle kayıtlara geçirilmesi ve muhasebeleştirilmesi ihtiyacı sonucu Ödemeler Bilançosu hesabı tutulmaktadır. IMF ödemeler bilançosunu “*belirli bir süre içinde bir ekonominin yerleşik kişileri ile diğer ekonomiler arasında meydana gelen ekonomik akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak tespit edildiği istatistikî bir belge*” olarak tanımlamaktadır (IMF, 2013). Bu tanımdaki "Ekonomi" sözcüğü bir hükümet tarafından idare edilen coğrafi bölgeyi ifade eder. Bir ekonomideki yerleşik kişiler ise Genel Hükümet, Merkez Bankası gibi kamu kurumları, tüzel ve gerçek kişilerden oluşur. Yerleşik olmak ile vatandaşlık aynı kavramlar değildir. Yerleşik olarak tanımlanan kişiler başka ülkenin vatandaşı olsalar da bir ülkede işlerini yürütmek amacıyla belli bir süre ikamet etmeleri yeterlidir. Turistler gibi bir ülkede geçici olarak bulunan kişiler ise yerleşik kabul edilmedikleri için yaptıkları harcamaların da dış ekonomik işlemler gibi ödemeler bilançosunda yer alması gerekir. Tüzel şirketler ise nerede kurulduysa o ülkede yerleşik sayılır. Tüzel şirket yurtdışında bir şube açtığında,

* Bu çalışma 26-27 Kasım 2016 tarihlerinde, İstanbul'da düzenlenen International Congress of Management Economy And Policy isimli uluslar arası bilimsel kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

ⁱ Namık Kemal Üniversitesi, Marmara Ereğlisi MYO. bkucukefe@gmail.com

ⁱⁱ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat ABD. dmdemiröz@gmail.com

açıldığı ülkede yerleşik sayılır. Bu tanıma uygun olarak yurt içinde faaliyet gösteren yabancı şirketler de yerli şirketler gibidir, yurt içinde yaptıkları satışlar ve hammadde alımları dış ticaret kapsamında değildir (Seyidoğlu, 1993:138). Cari İşlemler Hesabı da Ödemeler Bilançosunun en önemli hesabıdır.

2. Ödemeler Bilançosu Hesabi

Uluslararası ekonomik işlemler bir ülkeden diğerine mal, hizmet ve faktör akımlarını kapsar. Faktör akımları da sermaye, emek ve teknolojiye oluşur. Ödemeler bilançosunda yer alan ekonomik işlemler ise cari işlemler hesabındaki mal, hizmet ve gelirle ilgili işlemler, finansman hesabındaki finansal varlık ve yükümlülüklerle ilgili işlemler, bir ekonomide yerleşik kişilerden diğer bir ekonomide yerleşik kişilere karşılıksız olarak reel ya da finansal kaynakların sağlandığı transferler verilebilir. Bu sayede ülkenin dış ekonomik ilişkileri, uluslararası ödeme gücü ve ekonomi politikalarının başarısı gibi konularda önemli bilgiler verir. Bu durum sadece hükümetin değil, aynı zamanda dış ülkelerle ticaret ve yatırım yapan kişi ve kuruluşların da ilgilendiği konulardır. (Seyidoğlu, 1993:135)

Ödemeler bilançosu istatistikleri ülkelerin tercihlerine göre aylık, üçer aylık, yıllık gibi dönemler için hazırlanabilir. Ödemeler bilançosu ülke yerleşiklerinin yurtdışında yerleşik kişilerle gerçekleştirilen tüm ekonomik akımların bir göstergesidir. Bu istatistiklerde kullanılan hesap birimi, ekonominin kendi para birimi olabildiği gibi uluslararası piyasalarda geçerli ve daha istikrarlı başka bir para birimi olabilir. Türkiye’de ödemeler bilançosu tablosunun hazırlanıp yayımlanması TCMB’nin görevleri arasındadır.

Ödemeler bilançosu istatistikleri çift kayıt muhasebe sistemini kullanmaktadır. Çift kayıt muhasebe sisteminin anlamı her bir işlemin, giriş ve çıkış kayıtlarının gösterilmesi, giriş ve çıkış kayıtlarının da eşit değerde ve karşılıklı olarak kaydedilmesidir. Çift kayıt muhasebe sisteminde giriş ve çıkış kayıtları ekonomik işlemlerin “Alacak” ve “Borç” adı altında yapılır. Ekonomik işlemler mal, hizmet ve gelirle ilgili, finansal varlık ve yükümlülükle ilgili işlemleri, başka ekonomilerdeki yerleşik kişilerle karşılıksız olarak reel ya da finansal kaynak transferlerini kapsar. Ödemeler Bilançosu istatistiklerinde; Alacak kayıtlarında; ülkenin reel kaynakları olan mal ve hizmet ihraçlarını cari işlemler hesabında, yükümlülüklerdeki artış anlamına gelen borçlanmaları veya varlıklardaki azalışı ise finans hesabında, borç kayıtlarında ise; mal ve hizmetlerin ithalini cari işlemler hesabında, yükümlülüklerdeki azalışları veya varlıklardaki artışı finans hesabında gösterir. Bu açıdan ödemeler bilançosu, ülkenin belirli bir andaki toplam borç ve alacaklarını değil, ülkenin bir yıl içerisinde diğer ülkelerle yapmış olduğu ekonomik işlemlerin ne yönde değiştiğini göstermesi sebebiyle daha çok kar-zarar tablosuna benzer. Stok değil, akım değişken niteliğindedir (Karluk, 2011: 308). Normal bir kurum bilançosu belli bir dönem sonunda stok değişkenlerin bilgisini verirken ödemeler bilançosu belli bir zaman diliminde gerçekleşen akımları gösterir. Uluslararası ekonomik işlemler çok sayıda tüccar iş adamı ve yatırımcı gibi özel ve tüzel kişilerle hükümet kuruluşları tarafından farklı nedenlerle ve farklı zamanlarda gerçekleştirilir. Bu nedenle ödemeler bilançosunun her an dengede olmasını bekleyemeyiz. İşlemlerin yapılışını etkileyen faktörlerin dinamik bir yapısı olduğundan sürekli bir değişim içerisinde.

Uluslararası Para Fonu (IMF), 2009 yılında ödemeler dengesi ile Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP) istatistiklerinde ödemeler dengesindeki değişiklikleri göstermek amacıyla “*Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu 6. El Kitabı*

(BPM6)’ı yayımlamıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)’da Ödemeler Bilançosu istatistiklerini yeni gösterime göre uyarlamıştır. Ek 1’de Beşinci El Kitabı ile Altıncı El Kitabı arasındaki temel değişiklikler ve yeni Ödemeler Bilançosu hakkında bilgi verilmiştir. Özetle Ödemeler Bilançosunda “*cari işlemler hesabı*”, “*sermaye hesabı*”, “*finans hesabı*” ve “*net hata ve noksan*” kalemlerinde Beşinci El Kitabı ve Altıncı El Kitabı yöntemlerinde elde edilen sayılarda bir fark yoktur. Aradaki önemli bir değişiklik işaretleme sistemindedir. Varlık artışları ve yükümlülük azalışlarının negatif işaretle, varlık azalışları ve yükümlülük artışlarının pozitif işaretle takip edildiği sistemden vazgeçilerek ödemeler bilançolarında Cari İşlemler Dengesi ve Sermaye Hesapları Gelir ve Gider kalemleri pozitif (+) işaretle kaydedilecektir. Hesap bakiyeleri bulunurken “gelir”den “gider” çıkarılarak hesaplanır ve sonuç pozitif (+) ya da negatif (-) değer alır. Beşinci El Kitabı’nda Finans Hesabındaki net girişler pozitif işaretle gösterilirken, Altıncı El Kitabı’nda Finans Hesabındaki net girişlerin işareti negatif olmuştur.

Ödemeler Bilançosu istatistikleri, IMF 6. El Kitabı’nda “*Cari İşlemler Hesabı*”, “*Sermaye Hesabı*” ve “*Finans Hesabı*”ndan oluşan başlıca üç bölümü vardır. Cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı, ekonominin reel kalemlerinden oluşan mal, hizmet ve gelir akımlarını ve transferleri göstermektedir. Finans hesabı ise dengeleyici bir hesap olarak cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı toplamının finansman kaynağıdır. Bilançoda net finansal varlık edinimi ile net finansal yükümlülük olarak gösterilir.

Ödemeler bilançosunda, her bilançoda olduğu gibi varlıklarla yükümlülükler birbirine eşittir. Çünkü borç kaydedilen bir tutarın farklı bir hesapta alacak kaydı da yapılır ve böylece eşitlik sağlanır. Ödemeler bilançosunun her zaman bu yapısıyla denktir. Ancak ödemeler bilançosunda her zaman dengenin sağlanması gerekmez. Denkleştirici işlem hesaba katılmadığında ödemeler bilançosundaki açık veya fazlalık ortaya çıkar. Ülkenin döviz rezervi bu açık veya fazlalık kadar değiştiğini gösterir. Ayrıca bir ülkenin açığı diğer bir ülkenin fazlası ile kapatılması gerektiğinden dünyada ödemeler bilançolarının açık veya fazlalıkları birbirine eşit olmak durumundadır.

Bir Ödemeler Bilançosu hesabında denkliğin sağlanması aşağıdaki hesaplar yoluyla yapılmaktadır:

$$\text{Ödemeler Bilançosu} = \text{Cari İşlemler Hesabı} + \text{Sermaye Hesabı} + \text{Finans Hesabı} + \text{Net Hata ve Noksan} + \text{Rezerv Varlıklar} = 0$$

Ödemeler Bilançosu içindeki hesapları göstermek amacıyla 2012-2015 yıllarını içeren örnek bir tablo Ek-1’de gösterilmiştir. Bu tabloda da görüleceği üzere Ödemeler Bilançosu tablosunun ilk hesabı olan *Cari İşlemler Hesabı* mal dengesi, hizmet dengesi ve gelir dengesinden oluşur. *Mal Dengesi*; İhraç edilen malları, ithal edilen malları, işlem görmek veya onarılmak üzere gelen veya giden malları, taşıtlar için limanlarda sağlanan malları ve parasal olmayan altını kapsar, *Hizmetler Dengesi*; hizmet ihracı ve hizmet ithalini içerir. Hizmetler dengesinde işlem gören mallar, tamir bakım hizmetleri, taşımacılık, seyahat, diğer ticari hizmetler, resmi hizmetler ve diğer hizmetler, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler hesapları bulunur. *Gelirler Dengesi*; “Birincil Gelir” ve “İkincil Gelir Dengesi” olmak üzere ikiye ayrılır. Birincil gelir dengesi hesabında ücret ödemeleri, doğrudan yatırım ve portföy yatırımı ve diğer yatırımların gelirler ve giderlerini içerir. İkincil Gelir Dengesinde ekonomiye para girişi karşılıksız olarak gerçekleşir. Karşılığında bir kaynak transferi yapılmaz. Bu kalemde devlete yapılan ya da devletin başkalarına yaptığı hibeler ile yurtdışındaki işçilerin gelir

transferleri ve genel hükümet transferleri (Türk elçilik ve konsolosluklarının işlem gelirleri, yurtdışındaki vatandaşlarımızın bedelli askerlik tutarları) bulunur.

Sermaye Hesabı; İçeriği üretilmeyen, finansal olmayan varlıklardan oluşur. İmtiyaz, telif, ticari marka ve kira, lisans gibi transfer edilebilir sözleşmeler gibi maddi olmayan varlıkların değişimleri bu hesapta izlenir.

Finans Hesabı; Özel kuruluşlar ve kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen kısa ve uzun vadeli uluslararası sermaye akımları bu hesapta izlenir. Finans hesapları içinde “*Doğrudan yatırımlar*” (net varlık edinimi), “*portföy yatırımları*” (tahvil, bono, hisse senedi, borç senetleri gibi menkul değerlere yapılan yatırımlar), diğer *yatırımlar* (efektif ve mevduat hesapları, krediler, ticari krediler, özel çekme hakları, SDR), *rezerv varlıklar* (MB’nın Uluslararası Para Fonu nezdindeki varlıkları, yine MB’nın döviz ve menkul kıymetlerden oluşan Resmi Rezervleri.)

Net Hata ve Noksan; Hesaplar arasında oluşan farklar bu kalemde izlenir. Ödemeler Bilançosunda bütün hesapların toplamının sıfıra eşit olması gerekir. Ancak verilerin farklı kaynaklardan farklı yöntemlerle derlenmesi nedeniyle değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanı farklılıklarından dolayı farklılıklar oluşabilir. İşte bu fark taşıdığı işaretlerle birlikte net hata ve noksan kalemine kaydedilir ve böylece toplam sıfıra eşitlenmiş olur.

Ödemeler Bilançosunda, hesap hareketleri yabancı para cinsinden kaydedilir. Örneğin bir ekonomide cari işlemler hesabı açık veriyorsa sermaye hareketlerindeki fazla ile cari işlemler açığı finanse edilebilir. Bu durumda döviz açığı döviz fazlasıyla finanse edilmiştir (Eğilmez, Kumcu, 2002:220). Ödemeler bilançosunda ortaya çıkan açık, ülkenin ödeme gücünde meydana gelen bozulmayı gösterir.

Cari işlemler, sermaye ve finansman hesaplarının dengeleyici hesabı uluslararası rezerv hesabıdır. Cari işlemler açığından daha fazla borçlanma uluslararası döviz rezervlerini artırır. Ekonominin borçlanması rezerv artışında kullanılmıştır. Cari işlemler açığından daha az borçlanma uluslararası döviz rezervlerini azaltabilir. Bu durumda ülke rezervleri cari açığın ortaya çıkardığı döviz gereksinimini karşılamıştır. Uluslararası rezerv hareketleri bir ülkenin döviz bilançosudur (Eğilmez, Kumcu, 2002:220). Başka bir durumda cari işlemler dengesi fazla verdiğinde sermaye hareketleri dengesi de fazla verebilir. Bu durumda resmi rezervler, cari işlemler hesabı ve sermaye hesabında verilen fazla kadar artmak durumundadır.

3. Cari İşlemler Hesabı

Cari İşlemler Hesabı, Ödemeler Bilançosunun en önemli ana hesabıdır. Cari işlemler, ülkenin ihraç ve ithal ettiği mallar ve hizmetlerin kaydedildiği hesaptır. Cari işlemler hesabına kaydedilen işlemler kendi arasında Dış Ticaret Dengesi ve Hizmetler, Birincil Gelir, İkincil Gelir (Karşılıksız Transferler) olmak üzere üç bölüme ayrılır. Genel olarak Dış Ticaret, yurtdışı yerleşiklerle karşılıklı mal ticaretini; Hizmetler, hizmet ihraç ve ithalini gösterir. Birincil Gelir yurt dışı yerleşiklerle emek, finansal ya da doğal bir kaynak sağlanması neticesinde karşılıklı elde edilen gelir ve ödenen tutarlarını; İkincil Gelir ise yerleşik birimin yurt dışı yerleşikler ile olan, karşılıksız olarak mal ya da hizmet gibi reel kaynak ya da finansal varlık sağlanması şeklindeki transferleri içerir.

Ülkede üretilip yabancılara satılan mallar aynı zamanda milli hâsılanın bir parçasıdır. Cari fazla veren bir ekonomi yatırım yapmak yerine tasarruf etmektedir ve

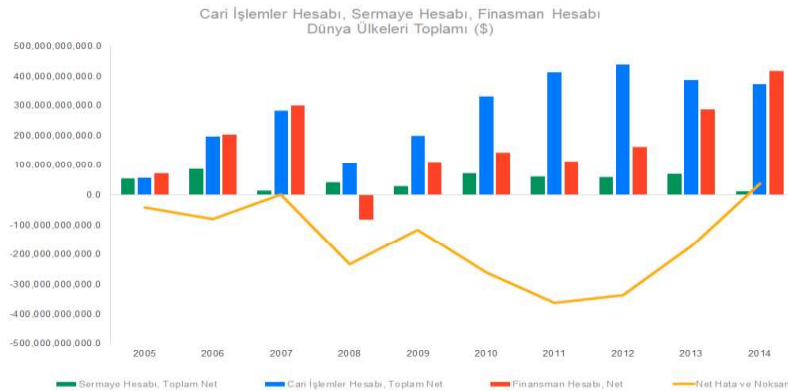
bu şekilde diğer ülke ekonomileri için kaynak sağlamaktadır. Diğer taraftan, cari açık veren bir ekonomi ise diğer ülkelerden borç almaktadır ve tasarruflarından daha fazla miktarda yatırım yapmaktadır. Cari işlemler bilançosundaki bir açık veya fazla ülkenin milli gelir ve istihdam düzeyi, büyüme hızı, faiz ve enflasyon oranı gibi ülkenin temel büyüklükleriyle yakından ilişkilidir.

Neredeyse ekonomi biliminin başlangıcından günümüze değin ulusal birimler cinsinden dış ticaret dengesizlikleri, aynı para birimini paylaşan ülkelerde bile, ekonomi politikaları konusundaki tartışmaları önemli ölçüde şekillendirmektedir. Cari işlemler hesabının önemini kaybetmemesi şaşırtıcı da değildir. Ekonomik uyumsuzlukların olmadığı ideal bir dünyada bile, maksimum refah üzerindeki kısıtlar dış arz ve talep şartlarıdır. Bu yüzden hükümetler kısıtları ülke lehine değiştirebilmek için teşvikler geliştirirler. Basit neoklasik teoride bütün ülkeler ticaretten kazançlı çıkarlar. Fakat gerçekte hükümetlerin kısa dönemde elde edebilecekleri avantajlar sebebiyle cari fazlayı daha da arttırıcı politikaları tercih etmeleri sebebiyle ekonomik ve politik tahribatlar olabilmektedir. Bu tür politikalar ticaret yaptıkları ülkeleri de zorunlu olarak etkileyecektir. Bir ülkede daha büyük cari fazla demek diğer ülkelerin toplamda daha az cari fazla elde etmesi anlamına gelir. Aynı zamanda cari açıkların hükümet politikaları sebebiyle daha da artması sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Teoride hükümet politikaları sonucunda etkin duruma göre hükümet politikaları sebebiyle cari açıkların daha da az olması mümkündür (Obstfeld, 2012).

Tamamen ülkenin mukayeseli üstünlüklerine göre geliştirilen politikalar yerine ülkeler makroekonomik- finansal politikalarını ve ticaretlerini koordineli olarak yürütmeye çalışırlar. Bu koordineli politikalarla mal ve finansal piyasalardaki ekonomik sürünmelerden ticari kazançlarını arttırabilirler. Fakat aynı zamanda iç ve dış şoklara karşı ülkenin kırılabilirliği ve krizlerin yayılımı daha da artar (Obstfeld, 2012). Bu politikaların etkinliğini ölçülmesi de yine birçok araştırmanın konusu olmaktadır. Etkinliğin ölçümü için yeni yöntemler ortaya çıkmakta ve böylece politikaların belirlenmesindeki yol gösterici niteliği artmaktadır.

Şekil 2.1'de görüleceği gibi ülkelerin Ödemeler Bilançosu içindeki hesapların büyüklükleri dünya ölçeğinde zamanla değişmektedir. 2008 krizinde sermaye hesabı, cari işlemler hesabı ve finansman hesabı önceki yıllara göre büyük ölçüde azalırken 2008 sonrasında artış trendine girmiştir.

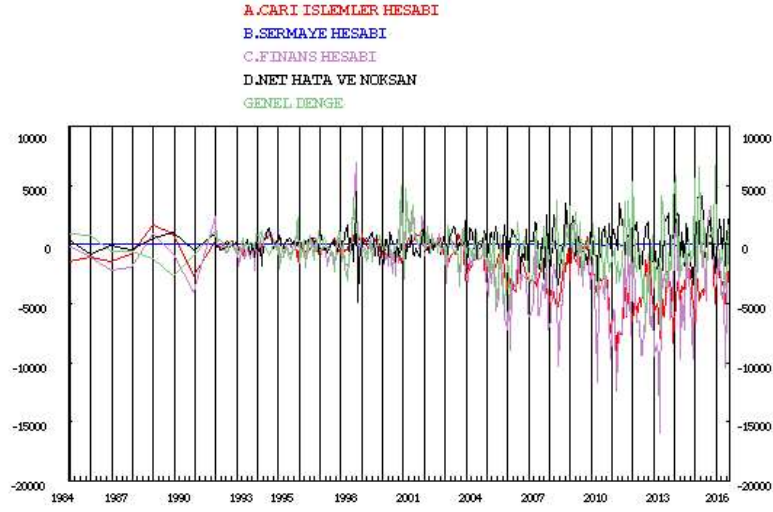
Şekil 1. Dünya toplam cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve finansman hesabı.

Kaynak: IMF, databank.

Şekil 1'deki bir başka önemli nokta cari işlemler, sermaye ve finansman hesaplarındaki dalgalanmanın süresi ve miktarının giderek artmasıdır. Bu durum özellikle 1980'lerden sonra küreselleşme ile birlikte belirgin hale gelmiştir. 2013 yılına kadar büyük ölçüde mal ve hizmet ticaretinden oluşan cari işlemler hesabı miktarı finansman ve sermaye miktarından daha büyük gerçekleşirken; 2014 yılında birinciliği finansman hesabı elde etmiştir. Bu durum dünya ülkelerinin finansal akımlara daha açık hale geldiğinin bir göstergesidir.

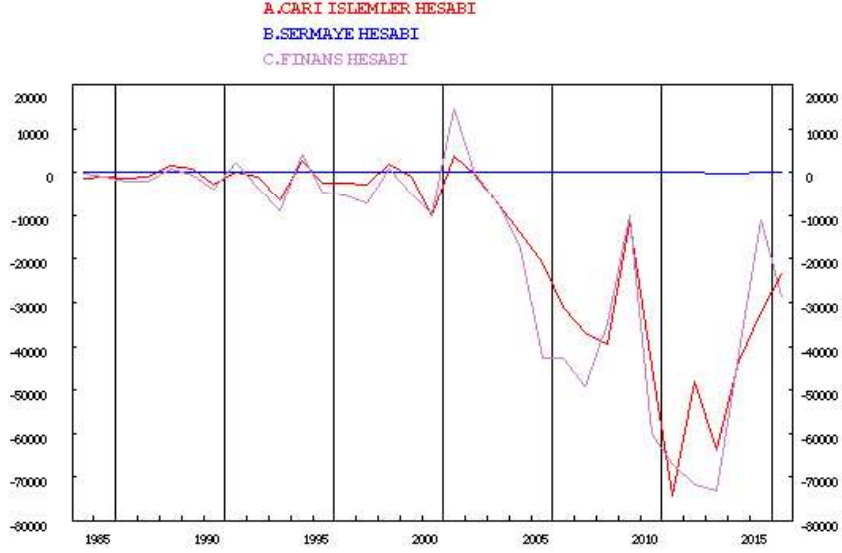
Şekil 2. Türkiye Ödemeler Dengesi ana hesapları: cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve finansman hesabı, Net Hata Noksan ve Genel Denge (milyon \$)

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi.

Şekil 2'de Türkiye Ödemeler Dengesi ana hesapları olan cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve finansman hesabı, Net Hata Noksan hesabınının 1984'den başlayarak aylık verilerle Milyon \$ cinsinden grafiği görülmektedir. Grafikten de görüleceği gibi Finans Hesabı ve Cari İşlemler Hesabı Türkiye'de birlikte hareket etmektedir. Bunda Cari İşlemler Hesabı'nın dış borçlarla finanse edilmesinin payı büyüktür. Dünya genelinde olduğu gibi Özellikle 2004 krizinden sonra Ödemeler Dengesi Hesaplarındaki dalgalanmalar dikkat çekicidir. Net hata noksadaki büyüme de dikkat çekicidir.

Şekil 3. Türkiye toplam cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve finansman hesabı.

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi.

Grafikte sadelik açısından Şekil 2-3'te sadece cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve finansman hesabını ele aldık. Bu grafikte Finans Hesabı ve Cari İşlemler Hesabı'nın birlikte hareketi daha net görülmektedir. 2008-2010 yılları arasında iyice artan cari açığı 2012 yılından itibaren düşme eğilimine girmiştir.

Ödemeler Bilançosunun cari işlemler bölümü devlet bütçesinin gelir-gider dengesine çok benzer. Mal ve hizmet alımının dövizle yapıldığını varsayarsak cari işlemler dengesi bir ülkenin döviz dengesini de gösterir. Cari işlemler açığı olan bir ülkenin kazandığından fazlasını harcadığı söylenebilir.

3.1 Cari İşlemler Hesabının Ana Kalemleri

Cari işlemler hesabının ana kalemleri aşağıdaki gibidir:

- Dış Ticaret Dengesi ve Hizmetler
- Birincil Gelir
- İkincil Gelir (Karşılıksız Transferler)
- TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı "Ödemeler Dengesi İstatistikleri"ne ilişkin yöntemsel açıklamaya göre:

Dış ticaret dengesi hesabı, "genel mal ticareti, taşıtlar için limanlarda sağlanan mallar, net transit ticaret geliri, parasal olmayan altın (ticari altın) ve bavul

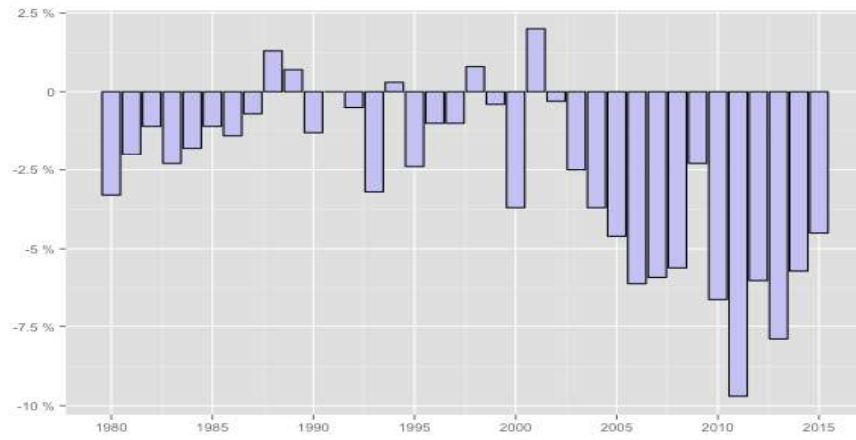
ticaretini” kapsar. Hizmetler ise “hizmet ihraç ve ithaline ilişkin gelir ve giderlerin kaydedildiği” hesaptır. Kapsamını “işlem gören mallar, tamir ve bakım hizmetleri, taşımacılık (navlun dahil), seyahat, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri, telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, diğer ticari hizmetler (teknik hizmetler, ticari hizmetler, operasyonel kiralama dahil), kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri ile resmi hizmetler” oluşturur (TCMB, 2014).

Birinci gelir hesabı, “emek, finansal ya da doğal bir kaynak sağlanması karşılığında elde edilen gelirler ile ödenen tutarları göstermektedir. Çalışanların ücretleri ile doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlara ilişkin yatırım geliri ve giderlerini içerir” (TCMB, 2014).

İkincil gelir, “yurtiçinde (yurtdışında) yerleşik bir birim tarafından yurtdışında (yurtiçinde) yerleşik bir birime karşılıksız olarak mal ya da hizmet gibi reel bir kaynak ya da finansal bir varlık sağlanması şeklinde tanımlanan transferleri içerir. IMF Altıncı El Kitabı uyarınca, kişisel transferler, işçi gelirleri, hibe vb. nakdi ve aynı tüm cari transferleri içermektedir”.

Türkiye'nin cari işlemler hesabının GSYH'a yüzde oranı Şekil 2-4.'de gösterilmektedir. 1980-2003 tarihler arasında cari işlemler hesabının GSYH'a yüzde oranı ortalama -1.04 iken, 2004-2015 tarihleri arasında bu oran hızla artarak ortalama % -5.83 olmuştur. Cari açık 2011 yılında ise en 1980 sonrası dönemin en yüksek seviyesine ulaşarak GSYH'nın % 9.7'si olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 4: Türkiye cari işlemler hesabının GSYH'a % oranı (1980-2015)

Cari işlemler hesabını oluşturan kalemler şu şekilde listelenebilir:

Mallar : Ülke içi ve ülke dışı sahipler arasında el değiştiren fiziksel nitelikte hareket ettirebilen malları içerir.

Hizmetler: Turizm ve nakliyat gibi elle tutulamayan eylemleri içerir.

Net Gelirler: Maaş gelirleri, portföy yatırımlarının ve doğrudan yatırımların gelirleri bu kalemdedir.

Cari Transferler : Bağış, insani yardım ve resmi destekler gibi karşılığı olmayan tek taraflı cari transferlerdir.

Cari denge hesaplanırken birinci yol ödemeler dengesi veri toplama yöntemidir. Buna göre cari işlemler hesabı şu eşitlikte hesaplanır:

$$CA = X - M + NY + NCT \quad (1)$$

Eşitlikte,

CA : Cari işlemler hesabı

X : Mal ve hizmetlerin ihracat tutarı

M : Mal ve hizmetlerin ithalat tutarı

NY : Yurtdışı net gelirler

NCT : Net cari transfer

Cari dengenin diğer hesaplama yöntemi ise temel milli gelir denklemini kullanır.

$$GSYH = C + I + G + X - M \quad (2)$$

Eşitlikte,

GSYH : Gayri safi yurtiçi hasıla

C : Özel sektörün tüketim harcamaları

I : Özel ve kamu sektörlerinin yatırım harcamaları

G : Kamu kesimi harcamaları

X : İhracat tutarı

M : İthalat tutarı

Gayri safi milli hasıla (GSMH) ve GSYH arasındaki fark toplam faktör ödemelerinden kaynaklandığı varsayılır. Buradan hareketle,

$$GSMH = C + I + G + X - M + rF \quad (3)$$

eşitliği yazılabilir. Burada, r uluslararası reel faiz oranını, F ise net yabancı varlıkları veya yükümlülükleri ifade eder. Aynı eşitlik,

$$GSMH - (C + G) = I + X - M + rF \quad (4)$$

şeklinde düzenlenebilir. Bu durumda eşitliğin sol tarafı toplam tasarruf miktarıdır (S) (Mankiw, 1994).

$$CA = X - M + rF \quad (5)$$

tanımını kullanarak,

$$CA = GSMH - (C + G) - I = S - I \quad (6)$$

eşitlikleri elde edilir. Cari hesap açığı bir ülkenin tasarruflarından daha fazla yatırım yaptığını gösterir.

Toplam tasarruf miktarı (S) iki kısımdan oluşur:

S_P : Tüketim (C) ve vergiler (T)'den arındırılmış gelir

S_G : Kamu kesimi net tasarrufları

$$S = S_P + S_G = (GSMH - T - C) + (T - G) \quad (7)$$

Benzer şekilde, yatırım harcamaları da özel ve kamu olarak ikiye ayrılabilir:

$$I = I_P + I_G \quad (8)$$

Eşitlikler (1.6, 1.7, 1.8) kullanılarak cari denge eşitliği tasarruf-yatırım farkı olarak takip eden şekilde yazılabilir.

$$CA = (S_G - I_G) + (S_P - I_P) \quad (9)$$

Eşitlik (1.9)'da elde edilen ifadeye göre cari denge, tasarruf ve yatırım ile doğrudan ilişkilidir. Kamu tasarruf-yatırım açığındaki bir artış, özel tasarruf-yatırım fazlası ile karşılanmadığı durumda toplam tasarruf-yatırım açığını yani cari işlemler açığını artırır. Kamu açıklarındaki bir artış, ister vergi oranlarını artırarak ister tahvil satışlarıyla finanse edilsin, gelecekte vergi artışları beklentisiyle özel sektör tasarruflarının aynı oranda artmasına yol açacağı görüşüne Ricardo Denkliği adı verilir. Böyle bir durumda özel sektör tasarruf-yatırım açığı, kamu tasarruf-yatırım açığı ile aynı oranda azalır ve sonuçta cari işlemler dengesinin değişmez. Benzer şekilde, standart aktarım mekanizmasında kamu açıklarında bir artış meydana geldiğinde, hükümet harcamaları faiz oranlarını yükselterek, özel sektör yatırımlarını ve tüketimlerini azaltır. Keynesyenlere göre bütçe açıkları ile cari açık arasında kuvvetli bir ilişki vardır. İkiz açık durumu bir ülkede hem bütçe açığı hem de cari açık mevcut olmasıdır. Bu görüşe göre bütçe dengesi vergi ve kamu harcamaları ile bozulduğunda (kamu harcamaları arttığında ya da vergiler azaldığında), harcamalar arttığı için o ekonomide gelir artar ve gelir artışının etkisiyle yabancı mallara olan talep de artar. Talep artışı ithalatı artırarak dış ticaret dengesi bozulur. İthalatın ihracattan yüksek olması durumunda da cari işlemler açığı ortaya çıkar.

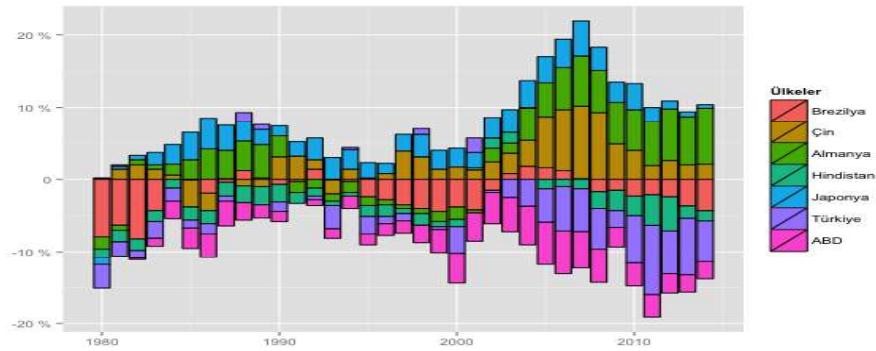
Cari işlemler hesabı, ekonominin performansını ve temel sorunlarını anlamak açısından önemli bir göstergedir ve politika yapıcılar tarafından karar sürecinde sıkça kullanılır. Yurt içi tasarruflar bir ekonomide yatırımları gerçekleştirmek için yetersizse, yatırım için üretim faktörlerini karşılamak için gerekli olan sermayenin sağlanamaz ve bunun sonucunda yatırım azalarak, üretim ve istihdam düzeylerini de düşürecektir. Bu durumda, yatırımlar için ihtiyaç duyulan sermaye yurtdışı tasarruflardan sağlanır. Cari açığın yükselmesi sonucunu doğuran yüksek sermaye girişleri uzun vadede sürdürülebilirlik riskleri taşır ve ekonominin kırılganlığını artırır.

Yüksek sermaye girişine paralel olarak ülkenin yerli para birimi değerlenir ve azalan rekabet gücü nedeniyle ihracat olumsuz etkilenir. Hanehalkı tüketimi ve bununla birlikte ithalat da artar. Sermaye girişlerinin azalması veya tersine dönmesi, 1997 Asya krizinde olduğu gibi, yerli para biriminin hızla değer kaybetmesine ve güven krizine neden olabilir. Ekonomik büyümede dış finansmanın payının artması ekonominin dış şoklardan daha fazla etkilenmesi Mundell-Fleming modelinde ise, genişletici bir maliye politikası örneğinin kamu harcamalarında bir artış ya da vergi oranlarında bir azalma ilk aşamada milli geliri artırır. Para arzı sabit ise faizler yükselir, yükselen faizler esnek kur rejiminde sermaye girişini uyararak milli parayı değerli hale getirir. Düşen kurlar ise cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkiler. İhracatın azalması milli gelirde başlangıçta görülen artışı geriletir. Sonuç olarak üretimde değişiklik olmazken kurlar yükselir ve cari denge bozulur. Kamu harcamalarının artışı ve Mundell-Fleming modelinde cari açıkları daha da arttırıcı sonuç doğurmaktadır.

Cari işlemler dengesi hem ihracat-ithalat gibi reel sektörü, hem de sermaye giriş-çıkışı gibi finansal sektörü içerir. Şekilde verilen aktarım mekanizmasında, bir vergi kesintisi sonrası, vergi gelirleri azalışı ya da kamu harcamaları artışı, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazlalaşmasına neden olur ve bütçe dengesi bozulur. Bütçe dengesinin bozulması ile birlikte toplam talep artar ve faiz oranları yükselir. Faiz oranlarının yükselişi, yabancı sermaye girişine neden olur. Ulusal paranın değer kazanışı ihracatı azaltarak ithalatı artırır ve sonuçta cari açığa neden olur. Klasik ekonomi teorisine göre sermaye akışının yönü zengin ülkelere daha fazla faiz getirisi olan fakir ülkelere doğrudur. Bunun sonucunda fakir ülkelerde büyüme için gerekli olan sermaye ihtiyacı karşılanır. Düşük gelir grubundaki ülkelerde sermaye sınırlıdır ve bu ülkeler yurtiçi yatırımları için yurtdışından borçlanmak zorundadırlar. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin büyüme sürecinde hane halkının tüketimi artar. Genellikle, cari hesap açığı olan ülkelerin tasarruf oranları düşüktür ve yüksek ithalat nedeniyle harcanabilir gelirlerinin büyük kısmını harcarlar. Diğer taraftan, cari hesap fazlası veren ülkelerin iç talepleri düşük olup ekonomileri ihracata bağımlıdır ve yüksek tasarruf oranlarına neden olur. Borçlanma ile finanse edilen cari açık uzun vadede artan faiz yükü sebebiyle ülke için borç geri ödeme problemleri yaratabilir ve yatırımlar için kaynak ayırma gücünü ortaya çıkar. Cari açığın yurtdışı firmalara varlık satışı yoluyla finanse edilmesi durumunda gelir getiren varlıklar elden çıkarıldığı için uzun vadede gelir kaybı yaşanabilir.

Cari hesabın bir dönemlerarası (intertemporal) dengeleyici doğası olduğu görüşü, cari dengenin kalıcı olarak tarihsel ortalamadan çok farklı bir seyir izlemeyeceği beklentisine yol açar. Buna göre iyi zamanlarda yapılan tasarruflar kötü zamanlarda harcanarak yıllara yayılan ortalama bir cari hesap dengesi oluşur. Şekil 5’de ABD, Çin, Almanya, Hindistan, Brezilya, Japonya ve Türkiye için cari işlemler hesabının GSYH’ya yüzde oranı yığılmış sütun grafiği şeklinde gösterilmektedir. 1980-2003 arasında % ± 10 bandında gerçekleşen cari işlemler, 2003-2011 arasında % ± 20 bandında değişmiştir.

Şekil 5. Seçili ülkeler için cari işlemler hesabının GSMH’ye oranı (1992-2014)

Kaynak: IMF databank

2000’lerin ikinci yarısında dünya çok önemli cari açık dengesizlikleri içindedir. 2008’de sadece Çin’in cari işlemler fazlası dünya GSYH’sinin % 0.7’sini oluşturmaktaydı. ABD’nin fazlası ise dünya GSYH’sinin %1’inden fazlaydı. 2008 krizi, önceki krizlerin aksine ilk önce gelişmiş ülkeleri daha fazla etkiledi. Finansal kriz öncesindeki 2005-2006 yıllarında ABD GSYH’sinin %6’sını, 2007 yılında %5’ini

oluşturan cari açık, krizden sonra 2012 yılında % 2.8'e düşmüştür. Finansal kriz sonrasında toplam taleple birlikte ithalat talebinin de düşmesi, cari açığın azalmasının başlıca nedenidir. Cari fazla veren Çin gibi ülkeler de yaşanan talep şokundan etkilenir. Bu ülkeler genellikle dış talep azalmasını telafi etmek için yerli talebi canlandırma yoluna giderler (Gruber ve Kamin, 2005:1-2). Çin'in kriz sonrasında yerli talebi canlandırma çabaları dış talebin yerini tutamazken, cari fazlanın GSYH'ye oranı 2007 yılında 10.1 iken 2011 yılında 1.9'a kadar düşmüş, 2014 yılında 2.1 civarında seyretnmiştir.

Türkiye'nin cari işlemler açığı 2011 yılında % 9.7 ile 1980 sonrası dönemin en yüksek değerine ulaşmıştır. 1980-2015 yılları arasında, Brezilya, Türkiye, ABD, ve Hindistan kronik olarak cari açık verirken, Çin, Almanya ve Japonya ise çoğunlukla cari fazla veren ülkelerdir. Almanya 1991-2001 arası cari açık verirken, 2002 yılından itibaren artan biçimde cari fazla gerçekleştirmiştir. ABD cari açığının 1997-2005 arasında GSMH'nin % 5.9'una ulaşması ve Japonya'nın 1970'lerde GSMH'nin % 4 cari hesap açığından 2005 yılında GSMH'nin % 3.8'i oranında cari hesap fazlası verir duruma geldikten sonra 2010'dan itibaren cari fazla azalarak 2014 yılında % 0.5'e gerilemiştir. 2000'li yıllardan itibaren cari açıkta gözlenen bu dinamik tablo araştırmacılar tarafından incelenmesi gereken bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Cari hesap dengesi, geçici talep ve verimlilik şoklarına karşı bir tampon işlevi görür (Sachs, 1981; Obstfeld and Rogoff, 1995, 1996; Ghosh, 1995; Razin, 1995). Şokların kalıcı veya geçici olması cari hesap dengesi üzerinde farklı sonuçlar doğurabilir. Yatırımları arttırıp tasarruf oranını azaltması bakımından kalıcı verimlilik şokları cari hesap dengesini negatif yönde etkilerken, diğer taraftan, geçici verimlilik şokları yeni yatırım olmayacağı için cari hesap dengesini pozitif yönde değiştirebilir.

Dünya genelinde mali piyasaların serbestleşmesinin bir sonucu olarak ülkeler arası sermaye akışları artmıştır. Değişik dönemlerde belirgin küresel dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Örneğin altın standardının uygulandığı 1870-1914 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerinden Arjantin, Avustralya ve Kanada'ya büyük miktarda sermaye hareketi olmuştur. 1973 petrol krizi sonrasında varili 3 dolardan 12 dolara yükselen petrol fiyatları petrol ithal eden ülkelerde çok büyük cari açık yaratmıştır. 2000'li yılların başında başlayan sermaye akımının yönü gelişmekte olan ülkelere doğrudur. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) cari açığı rekor düzeye çıkmıştır (GSYH'nin % 6'sı). 2007-2009 yılları arasında petrolün varil fiyatı 140\$'a çıkıp sonrasında 40\$'a düşerek dünya genelinde cari hesap dinamiklerini etkilemiştir. **Şekil 5**'de önde gelen ekonomiler için cari işlemler hesabının GSYH'ye yüzde oranları gösterilmektedir. Türkiye'de ise ödemeler bilançosu dengesizliği 1994 yılındaki krizden farklı olarak, 2001 yılında yaşanan krizdeki etkisi daha büyüktür.

2008 küresel krizi öncesinde görülen büyük ve kalıcı cari açık dengesizlikler bazı araştırmacılar tarafından krizin kökeninde yatan sebep olarak değerlendirilmiştir (Obstfeld ve Rogoff, 2009). Sermaye akışlarının yanı sıra yurt içi kredi büyümesi ve varlık fiyatlarındaki artışlar da cari hesap dengesizlikleri ortaya çıkarabilir. Gete (2010), konut fiyatlarındaki artışların tüketim düzeltilmesi yoluyla ticaret açığına neden olduğunu göstermiştir. Ampirik bir çalışmada Fratscher, Juvenal ve Sarno (2007), ABD varlık fiyatlarındaki hareketlerin ABD ticaret açığının % 32'sine kadar olan kısmını açıklayabildiğini bulmuşlardır. Büyük miktardaki cari açıkların kalıcı olduğu durumlar nadirdir ve ekonomik açıdan riskler içerirler de kesin olarak bir krizin habercisi olduğunu söylemek zordur (Edwards, 2001). 2008 krizinde, 1990'larda gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi güçlü sermaye akımlarına karşı ABD'nin finansal sektörünün

zayıf yönleri ortaya çıktı ve bu durumu giderici adımlar atıldı (Bernanke, B., S. Bertaut, C., DeMarco, L., P. ve Kamin S.:2011).

2.2 Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabı

Türkiye'nin cari işlemler hesabı, 1930-1946 yılları arasında 1938 yılı hariç ve birkaç kriz yılı dışında cari açık veren bir hesaptır. Türkiye ekonomisinin son yıllardaki genel görünümüne baktığımızda mal dengesinde sürekli yüksek oranda açık verdiğini, gelir dengesinin yarattığı açığın da mal dengesindeki açıklara eklendiğini görürüz. Diğer yandan hizmetler dengesinin olumlu katkısının açığın düşmesine katkıda bulunur. Cari hesapta ortaya çıkan açığın dengelenmesi için finans hesabındaki fazladaki portföy hesabı ve diğer yatırımları arttırır. Doğrudan yatırımlar ise genelde aynı seviyelerini korumaktadır. Net hata ve noksanın ölçüm veya değerlendirme hatalarının ötesinde bir büyüklük taşımıştır. Rezervlerde ise ortaya çıkan açığın büyüklüğünün de etkisiyle artışlar yaşanabilmektedir.

Türkiye'nin cari işlemler hesabını inceleyebilmek için iktisadi olarak şu dönemlere ayırmak mümkündür:

Kurtuluş savaşı yılları: 1908-1922;

Açık ekonomi koşullarında Cumhuriyet'in inşası: 1923-1929;

Korumacı ve devletçi sanayileşme: 1930-1939 ;

Dışa kapalı İkinci Dünya Savaşı dönemi: 1940-1945;

Dışa açılma süreci: 1946-1953;

Ekonomide bunalım yılları ve yeniden uyum: 1954-1961; Türkiye İktisat Tarihi;

İçe dönük, ithal ikameci modelin uygulanması (1962-1976) ve kriz dönemi (1977-1979);

24 Ocak 1980 finansal istikrar kararları ve ekonominin dışa açılması: 1980-1988;

Ekonomide Mal ve Sermaye Hareketlerinde Tam Serbestleşme: 1989-2000.

2000 ve sonrası

Cumhuriyet döneminin ilk yılları için cari işlemler hesabı verileri sağlıklı olarak bulunmamakla birlikte dış ticaret rakamları mevcuttur ve açık vermektedir. 1923-29 dönemi 1908-1922 dönemi ile şaşırtıcı bir süreklilik göstermektedir. 1923 sonrasında Kurtuluş Savaşından çıkmış bir ülkenin cılız sanayi yapısı görülmektedir. Dünya ekonomisi içinde ihracatının büyük çoğunluğunu hammaddelerin oluşturduğu, sanayi ürünlerini ise ithal eden olan bir ekonomik yapı söz konusudur. Devlet eliyle yerli sermayedar yetiştirme çabaları vardır. Lozan Anlaşması, yerli sanayiye korumak için uygulanan ithal mallar ile yerli mallara farklı oranlarda tüketim ve satış vergilerine izin vermiyordu. Kamu gelirlerini arttırmak için yalnızca devlet tekeli olan mallara daha yüksek bir fiyat getirmek mümkündü. Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi nedeniyle Türkiye 5 yıl boyunca dış ülkelere iktisat politikaları uygulayamamıştır. Yine 5 yıl için ithalat ve ihracat yasakları kaldırılmış başka yasaklar ve kısıtlamalar getirilememiştir, gümrük tarifeleri değiştirilememiştir. En çok kullanılan tüketim mallarından alınacak vergiler bu sözleşmede belirlenmiş, değiştirilmesi önlenmişti. Bu anlaşmalar Türkiye'nin beş yıl süreyle gümrük ve ithalattan elde ettiği

gelirleri arttırmasını ve sanayisini dış rekabetten korumak için gerekli etkili bir politika değişikliği gerçekleştiremeyecektir (Boratav, 1987: 26-30).

1923-1930 yılları arasında dış ticaret dengesi açık vermektedir. Büyük Buhan ve 2. Dünya Savaşı gerginliği etkisinde geçen 1930-1946 yılları arasında ise, 1938 yılı hariç, devamlı cari fazla verdiğimiz dönem olmuştur. Büyük bunalımın yaşandığı dönemde dünya tarım fiyatları önemli ölçüde geriledi ve Türkiye için dış ticaret hadleri 1930'ların ortalarına doğru yarıya düştü. İhracat gelirlerinin %80'i tarımdan oluştuğu için bu dönem Türkiye açısından da ihracat gelirlerinin azaldığı yıllardı. Ayrıca Türkiye'nin ihracat pazarı olan Avrupa'daki büyük talep düşüşleriyle de karşılaştı. 1930'larda ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun borçları da ödeniyordu.

1930-1939 döneminde dış borçların ödemesi bitirilmiş, milli gelirin %0,87'si kadar dış fazla verilmeye başlanmıştır. Sadece 1938 yılında dış ticarete açık verilmiştir. Dış borç ödemelerine ve dış fazlaya rağmen sanayi de yıllık ortalama %11,67 gibi yüksek bir büyüme hızı gerçekleştirmiştir. Bu dönemde devletçi sanayileşme politikası uygulanmakta idi (Eşiyok 2006). Ayrıca 1930-1939 dönemi ilk sanayileşmenin yaşandığı bir dönemdir.

1940-45 döneminde Türkiye ekonomisi dünyaya kapalı kalmıştır. Türkiye savaşın son yılında Batı Blokuna geçmişti. Savaştan sonra da IMF gibi yeni kurulan Batı blokundaki kurumlara üye oldu. 1946 yılında yüksek oranlı bir devalüasyon yapmak zorunda kaldı. 1948 yılında Marshall yardımının alınmasıyla tarımdaki çöküş giderilmeye çalışıldı. Savaş bitiminde başlayan dışa açılma çabaları 1950'den sonra hız kazandı.

1950-53 arasında tarımda katma değer, tarımdaki dış ticaret hadlerinin iyileşmesiyle birlikte, ihracat gelirleri %30'dan fazla artış sağlandı. 1950'lerin ilk yıllarında büyüme oranları bu olumlu koşulların da etkisiyle %12'lere varan oranlarla artmıştı. Ancak 1950-52 arasında cari işlemler açığı dört kat artmıştı. 1954 yılına gelindiğinde dış ticaret hadleri ve ihracat gelirleri yeniden düşmeye başladı. Cari işlemler açığı ise miktar kısıtlamaları, takas sisteminin kullanılması, ihracata prim uygulanması gibi yöntemlerle kontrol altında tutulmaya çalışılmasına rağmen, 1956'ya kadar yıllık ortalama %5,4 gibi uzun dönem ortalamasının üzerinde bir oranda büyümeye devam etti (Kazgan, 2006). İhracatta 1953-56 yıllarında yaşanan azalma ile birlikte cari açıkların tetiklediği dış borçların yükü 1958 krizini hazırlayan koşullar olmuştur. O dönemde durgunluk sebebiyle ithalat da daralıyordu. Buna rağmen yüksek enflasyon ülkenin ekonomik koşullarını güçleştirmekteydi. Birçok özel işletme ve bankalarda iflaslar da yaşanıyordu. Bu olumsuz koşulların etkisiyle 1958 yılında IMF ile anlaşarak bir istikrar programı uygulanması kabul edildi.

Programa göre ihracat arttırılacak, 1 dolar 9 TL'de sabitlenecekti. İthalat kotalarıyla tüketimin ithalat içindeki payının azaltılmasına ve yatırım mallarının arttırılmasına çalışıldı. Bu tedbirlere rağmen ihracat artmadı fakat dış kredilerin etkisiyle ithalat artarak dış ticaret açığı 1963'e kadar artmaya devam etti. Büyüme hızı 1960'da %1'in altındaydı. Düşen büyüme hızıyla birlikte enflasyon da %3,5'a geriledi. 27 Mayıs 1960'da bir askeri darbe yaşandı.

1954-1958 dönemi Türkiye ekonomisinde bunalım dönemleridir. Bu dönemde yaşanan bunalım ve cari işlemler hesabındaki açıkların finansmanında yaşanan zorluklar ithal ikame modeline geçmekte etkili olmuştur. Ekonomideki bunalımın atlatılabilmesi için IMF'ye başvurulmuş, 1958 yılında 4 Ağustos İstikrar Kararları uygulamaya konmuştur. Bu kararlarla cari açığı düşürmek için ithalat kota ve

kısıtlamaları bulunmaktaydı (Gülalp, 1987). İthal ikamesi modeli ile tarımda düşen dış ticaret hadlerinin olumsuz etkisi sanayi arttırılarak giderilme fırsatını yaratmıştır. Bu yöntemi izleyen tek ülke Türkiye değildi. 1960'larda ve 1970'lerde G.Kore ve diğer bazı Doğu Asya ülkeleri, sanayileşme programları ile büyümeyi seçen ülkelerdir. Latin Amerika ülkelerinden Arjantin, Brezilya, Meksika ve Şili de kalkınma plan ve programları ile sanayileşme çabasında olan ülkelerdir. Japonya ise İkinci Dünya Savaşından sonra yeniden sanayileşme sürecine geçmiştir. İkinci Dünya Savaşından bir başka yenik çıkan devlet olan Almanya da, yıkılmış sanayiini daha gelişmiş ve modernini inşa ederek yeniden kurmuştur. Türkiye için bu dönemde planlı ekonomi uygulanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 'ysa 1973-1977 yılları arasında yürürlükte kaldı. 1963-1969 yılları arasında ise diğer dönemlere göre hızlı ve istikrarlı büyüme sağlandı.

1962-1976 dönemi, 1930-1939 döneminde olduğu gibi sanayileşme önemli bir atılım yapmıştır. Bu dönemde 1970 yılı dışında sanayi sektörünün yıllık ortalama büyüme hızı %10'lara çıkmıştır. İthal ikamesi ile sanayileşme 1970'lerin sonlarına kadar sürdü. Dış ticarete uygulanan politika tarım ve imalat sanayini geliştirme üzerine kurulmuştu. İç piyasada yerli üretimi teşvik etmek için, ülke içinde üretim düzeyi bir malın yeterli miktarda ise ithalatı yasaklanıyordu. Denetimli kambiyo rejimi uygulandığı için mal ve hizmet ithalat/ihracat hareketleri kontrol altında tutulabiliyordu. Bu dönemde ihracat/GSMH oranı yüzde 4-5 iken, ithalat/GSMH oranı ise yüzde 6 civarında idi. Bütün mali piyasalar da sıkı denetim altında tutulmaktaydı. İthal ikameci bu dönemde amaç dışarıdan alınan bazı malların üretimini yurt içinde yaparak dövizde tasarruf sağlamak ve yerli üretim kapasitesini arttırabilmektir (Kepenek, Yentürk; 2001).

Türkiye 1970'ten birinci petrol krizinin yaşandığı 1973 sonu 1974 başına kadar geçen yılları bütün göstergelerin olumlu seyrettiği bir dönem yaşadı: Reel GSMH artış hızı yılda ortalama yüzde 7'ye yaklaşıyor, yurtiçi tasarruf oranı (yüzde 18.5) neredeyse yurtiçi yatırımı (yüzde 18.7) karşılıyordu. İhracatın ithalata oranı hızla düşüyor olsa da, 1950'den bu yana ilk kez net turizm geliri pozitif bakiye veriyor ve işçi döviz girişi artıyordu. Gerçi bu arada enflasyon hızı yılda yüzde 20'ye yaklaşmıştı, ama Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın Geçiş Dönemi diye tanımlanan ikinci dönemine geçiş için Katma Protokol imzalanmış ve bu arada pamuk ipliği, ham bez gibi basit de olsa birkaç sanayi ürünü ihraç edilmeye başlanmıştı (Kazgan, 2006).

Petrol fiyatlarındaki artışlar ise bu gidişi tersine çevirdi. 1975-77 arasında devalüasyonlar yapılarak dolar 17.50 TL'ye çıkarıldı. Türkiye'yi ve birçok ülkeyi cari açıkların artmasına ve 1978'de krize sürükledi. Krizin tüm sektörlerde ve milli hasılda düşümlere neden oldu. 1977 yılında %27,2 sermaye birikim oranında gerçekleşmişken, dönem sonunda bu rakam %21,5'e gerilemiştir. Yüksek sermaye birikim oranının etkisi 1977 yılında görülmüş, sanayi sektöründe %6,6 ile yüksek bir büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak 1979 yılında bu büyüme düştü, sanayinin büyüme hızı da eksi %5 oranına geriledi. Türkiye'de dış ticaret dengesinde asıl büyük açılma ham petrol fiyatlarının arttığı 1974 yılından sonraki dönemde gelmiştir (Kepenek, Yentürk, 2001). Petrol fiyatındaki dört kat artışı, ithal edilen sanayi mamulleri fiyatlarındaki artış izledi. Dış ticaret hadlerindeki kötüleşme nedeniyle ihraç malları (dolar) fiyatı düşüyor, daha çok ithal malları (dolar) fiyatları tırmanıyordu. 1977 yılında dış ticaret 4 milyar doları aşarak büyük oranda açık vermeye başladı. Dış ticaret açığının bir nedeni ihracatın önceki yıldan 200 milyon dolar daha düşük gerçekleşmesi iken, bir diğer nedeni de ithalatın % 13 (660 milyon dolar) artmasıdır. İhracatın ithalatı karşılama oranı da %

30'a gerilemişti. İthal ikameci dönemde 1974 yılına kadar ithal edilen mallar içinde ara malı ve yatırım malı aynı oranlardayken 1974 yılından sonra ara malı oranı artmaya başlamıştır.

1974-75 yıllarında daha hafif bir öncü krizde yeterli önlemler alınmayınca üç yıl sonra, çok daha şiddetli bir bunalım yaşandı. Ekonomik bunalımı aşabilmek için Mart 1978 ve Nisan 1979'da iki tane istikrar önlemleri programı yürürlüğe konuldu. Ödemeler bilançosu finansmanını sağlamak enflasyonu azaltabilmek, bütçe açıklarını giderebilmek için IMF'den mali destek alınıyordu. IMF ile varılan anlaşma sonucunda kısa vadeli özel dış borçların 2.8 milyar dolarlık bölümü uzun vadeli devlet borcuna dönüştürüldü. Böylece özel kesimin yararlandığı dış borçların yükü devletleştirilirken, yükün bütün topluma yayılması sağlandı. Türkiye aynı zamanda 190 milyon dolar kadar borç anaparasını da ödeyerek toplam dış borç stokunu 13.79 milyardan 1979'da 13.6 milyar dolara indirebildi.

OPEC üyeleri petrol fiyatını 1979 ve 1980'de ikinci kez (yüzde 150 oranında) artırdı. Gerçi bu kez fiyat artış oranı daha düşüktü, ama Türkiye bu sırada ekonomik kriz içindeydi. Dünya piyasaları, petrol ithalatçısı ülkeler tekrar daralmaya girerken, Türkiye'nin ihraç ettiği tarım ürünlerinin dış talebi de tekrar azaldı. 1980 ve 1981 'de geçici bir iyileşme olduysa da, dış ticaret hadlerindeki gerileme 1981 'den sonra süreklilik kazandı. Avrupa Topluluğu ile genelde Batı'nın tarımda yüksek sübvansiyonlu üretim ve ihracat politikasıyla hızlı teknolojik değişme yaşaması bunun başlıca nedeniydi. Bir diğer olumsuz gelişme, ABD'nin faiz hadlerini sıkı para politikası yoluyla yükseltmesiydi. Yeni borçlar için faiz maliyetleri çok yükselmişti. Dolar uluslararası piyasalarda değerlendirirken Türkiye diğer gelişmekte olan ülkeler borç krizine sürükleniyordu. Bu ağır ekonomik ve siyasi koşullar altında 12 Eylül 1980'de askeri darbe yapıldı ve 24 Ocak kararları yürürlüğe kondu.

Türkiye'de cari işlemler hesabının 1980-2015 yılları arasında genel görünümü:

Türkiye bu dönemde IMF, Dünya Bankası, OECD, İslam Kalkınma Bankası, Avrupa İskan Fonu gibi kurumların kredi desteklerini aldı. IMF'den yeni krediler alma ve borç erteleme 1985 yılına kadar sürdü. Bu şekilde büyük miktarda kaynak Türkiye'ye aktarılmış oldu. 1980-1983 yıllarındaki bunalımdan da görece olarak daha az etkilendi. 1980-1983 döneminde programın ilk aşaması uygulandı. İkinci aşamasında, genel olarak ekonomi ve mal ithalatı aşama aşama serbestleştirildi. Üçüncü aşamada 1989 yılına kadar TL konvertibl oldu, mali piyasalar serbestleşme çabaları ve özelleştirmeler devam etti.

24 Ocak kararlarının amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi: Tarım ürünlerinin dış ticaret hadlerindeki büyük bozulmayla bu ürünlerin ihracatının borçları ödeyemeyeceği anlaşılmıştı. İhraç edilebilecek ürünlerin üretilmesi sürecine geçildi. "İhracata dönük sanayileşme", modeli adı verilen bu süreçle döviz arzını arttırmak hedefleniyordu. Reel devalüasyonlar ve mali desteklerle ihracatın artırılmasının yanında ithalat uygulanan yasaklar ve miktar kısıtlamaları giderek kaldırıldı. Başlarda vergi gelirlerinin çok azalmaması ve ithalatın birden yükselmemesi için gümrük vergileri-fonlar getirildi, daha sonra aşamalı olarak bu gümrük vergileri ve fonlar da azaltıldı. İthalat 1984 yılından sonra tam serbestliği gerçekleştirdi. Yeldan (2002) "İhracata dönük sanayileşme" modeliyle iktisadi artış biçimlerinin nitelik değiştirdiğini öne sürmektedir. 1980'li yıllarda yurtiçi alım gücünün iyice kısılarak ve ihracat yoğun biçimde teşvik edilerek ihracatın artırılması hedefleniyordu. 1980'lerin ilk yarısında özel sermaye, ihracat

teşvikleri ve düşük ücretlerin getirdiği avantajlarla sektörün kar marjları yükselmiş, ücretli emeğin payı düşmüştür.

Sermaye girişlerinde ve döviz piyasasında serbestleşme süreci: Sabit döviz kuru rejiminde döviz fiyatlarını hükümet belirlerkendöviz piyasasında serbestleşme sonrasında fiyat belirlenmesi TC Merkez Bankası'nın görevi oldu; ayrıca kurlar günlük olarak yayınlanmaya başladı (Mayıs 1981). Sonrasında, ticari bankalar döviz kuruna bir kar marjı ekleyerek bu kuru izlediler. Sermayeyi daha çok çekebilmek için dolaysız yatırımlara kolaylıklar sağlandı; Sermaye Piyasası Kanunu çıkarıldı, serbest bölgeler kuruldu. Serbestçe döviz tevdiat hesaplarının açılabilmesi imkanı 1985'te geldi. 1989'da konvertibiliteye geçiş ile birlikte mali piyasaların serbestleşmesi tamamlanmış oldu.

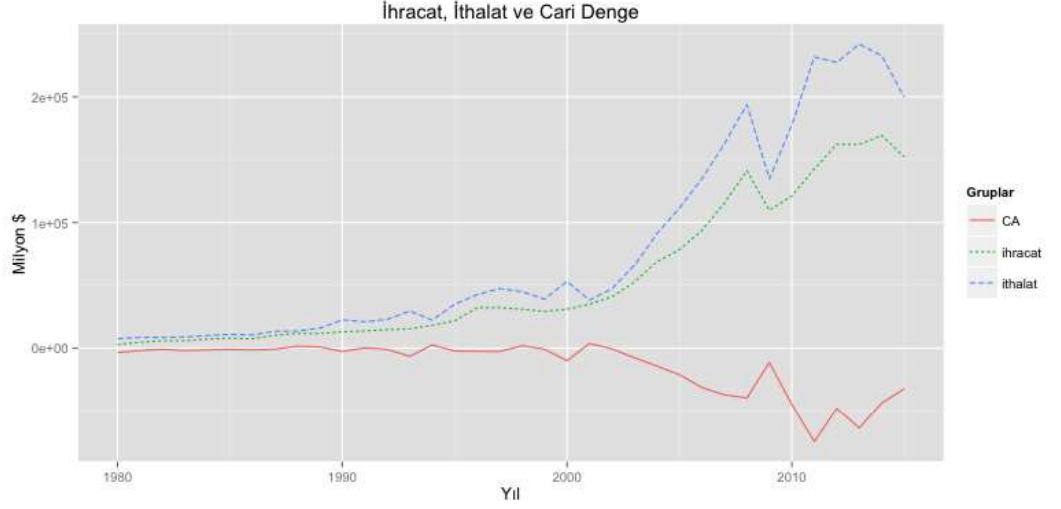
Devletin fiyat oluşturma sürecinden çekilmesi: Devletin piyasaya müdahalelerini azaltmak ve ekonomideki yerini daraltmak amacıyla sigara gibi tekeller kaldırıldı. Bazı iç fiyatlar üzerindeki denetim ve mali destekler de kaldırılarak piyasanın denge fiyatını oluşturması sağlandı, Mali destek yapılan KİT'lerden devlet desteği geri çekildi. Devletin özel sektörün yapabileceği işlerden ve girişimcilikten ayrılması sonucunda özel girişimin gelişmesi; özel kesimin rekabet koşullarına uyma yeteneğinin artması; kamu gelirleri artarken zarar eden KİT'lerin elden çıkarılması ile giderlerin ve kamu açıklarının azalması bekleniyordu.

Para arzının denetlenmesi, özel girişimcilerin üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi: IMF ile yapılan anlaşmanın önemli bir amacı para arzının kısıtlanarak enflasyonu düşürmektir. Bu amaçla hükümetin TCMB'den alabileceği krediler kısıtlandı. Kamu kesiminde üretilen malların fiyatlarına yüksek oranlı zamlar yapıldı. Sermaye üzerindeki vergiler hafifletildi. TCMB'den kredi alımı zorlaşınca 1985'ten sonra ağırlıklı olarak iç borçlanma ile finansman tercih edilir oldu. İç borçlanma da reel faizleri yükseltti ve devlet bütçesi içinde faiz ödemelerinin payı çok arttı

Faiz oranlarının serbestleşmesi: Sıkı para politikasının uygulanması faiz hadlerinin yükseltilmesinde ve pozitif reel faize geçilmesinde etkili oldu. Faiz hadlerinin yükseltilmesi ile birlikte tasarruflar artacak ve bu tasarruflar sermaye piyasası yoluyla yeni yatırımların finansmanını sağlayarak ekonomi geliyecekti. Bu sayede enflasyona neden olan finansman azalarak tasarruflar verimli yatırımlara kanalize edilecekti. Ancak artan faiz oranları enflasyon beklentilerini yükselttiği için yatırımlar planlandığı gibi artmadı.

Reel ücret ve maaşların azaltılması: IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar gereği ücretler denetlenecek ve ayarlanırken geçmişteki enflasyona değil, beklenen enflasyona göre ayarlanacaktı. Tarım ürünlerindeki fiyat belirlemesi de bu yöntemle yapılması öngörülmüyordu. Bu politika neticesinde reel ücretlerde 1988 yılına kadar sürekli bir düşüş yaşandı. Tarım ürünleri fiyatları da aynı şekilde azalıyordu. 1988 yılında, 1977-1978 yıllarına göre tarım ürünlerinin iç ticaret hadleri dönemine göre yarıya düşmüştü. Tarım destekleme politikasında kapsanan ürün sayısı azaltıldı; kamu kurumlarınca satın alınan ürünlerin ödemeleri de geciktirilerek enflasyon sebepli kayıplar yaşanmasına neden oldu. Üretici için bir olumsuz durum da kimyasal gübre dışındaki girdi fiyatlarının serbest bırakılması sebebiyle girdi fiyatlarının çok artış göstermesidir (Kazgan, 1992). Bu politikalar sayesinde rant artı faiz artı kentsel küçük girişimci geliri artı karın yurtiçi faktör gelirindeki payı 1976-1977 arası % 35 iken 1988'de tam % 64'e yükselmiş, tarımın payı %30.5'ten %18.5'e düşmüştü (Özmutur, 1992; Kazgan, 1996; Şahin, 2007).

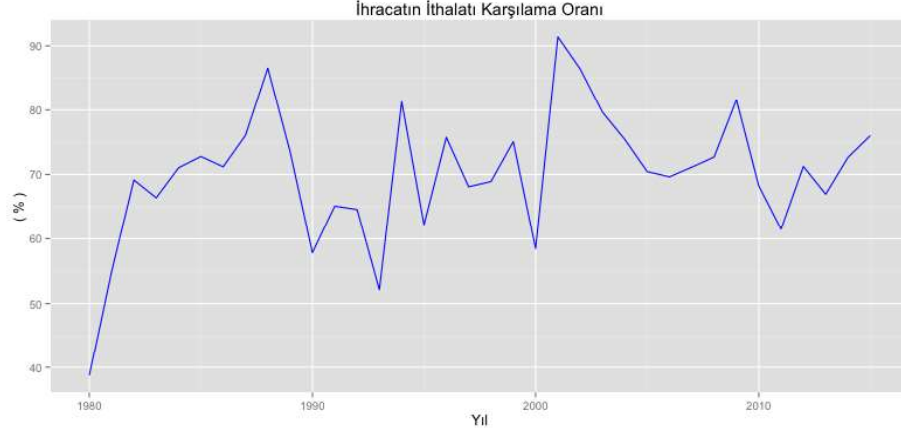
Şekil 2. İhracat, İthalat ve Cari Denge

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

1984-1989 döneminin 1987'ye kadar geçen yıllarında ekonominin serbestleşme sonucundaki ekonomik göstergeler başarılı görünüyordu. Türkiye, özellikle IMF tarafından örnek gösteriliyordu. Örneğin, GSMH büyüme hızı 1984-1987 aralığında yılda ortalama yüzde 7 gibi yüksek bir düzeye ulaştı. TEFE'deki artış hızı, gerçi istikrar politikası dönemine oranla düşse de 38.9 gibi yüksek bir oranda idi. Atıl kapasiteleri ihracat sayesinde kullanabilen imalat sanayinin büyüme hızıysa yılda yüzde 8.9 gibi yüksek bir düzeye çıktı. Tarım ise, önceki yıllara göre daha fazlaşarak yılda % 2 düzeyinde gerçekleşti. Şekil 6'da da görüleceği gibi cari işlemler açığında da iyileşme görülüyordu. 1980-1983 arasındaki yüzde 4'ten yüzde 1.7'ye düşen cari işlemlerin GSMH'ya oranı 1984-1987 arasında dış borç faizleri çıkarıldığında pozitif oranlara ulaşıldı.

Şekil 3. İhracatın ithalatı karşılama Oranı

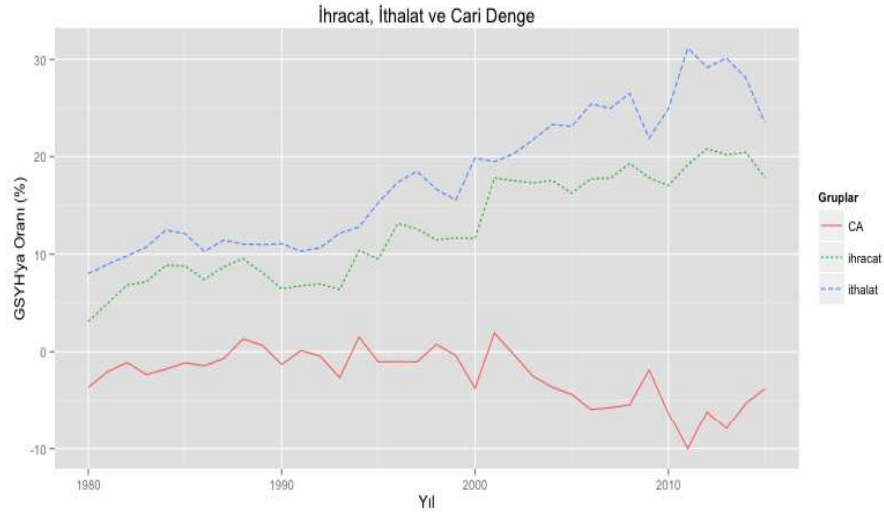

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

1980-88 döneminde dış ticaret hacmi yaklaşık iki kat artarak GSMH'nin %36,9'una ulaşmıştı. İhracatın ithalatı karşılama oranı %36,8'den %81,4'e çıkmıştı (Şekil 7). 1980'de 3,4 milyar dolar olan cari açık 1988'de 1,6 milyar dolarlık fazlaya dönüşmüştür. Cari işlemler hesabındaki hızlı artış gelirlerde de görülmüştü; sanayi ürünlerinin ihracatı ile birlikte, turizm, taşımacılık, müteahhitlik gibi yeni gelirler devreye girmeye başlamıştı. Olumlu ekonomik göstergeler Türkiye'nin yeni kredi almasını kolaylaştırıyordu.

Bu olumlu oranların yanında 1988 ve 1990'larda görülecek dengesizliklerin ekonomideki öncü göstergeleri de mevcuttu. 1981-87 döneminde %27 ve %50,3 arasında değişen enflasyon oranları vardı. 1988'de %68'e ulaşmıştı. Bu oranlar hiperenflasyona dönüşmese de çok yüksek düzeylerdeydi. İthalat yoluyla üretim maliyetleri artıyor ve tekrar tekrar devalüasyon yapılıyordu. 1981-88 arasında % 5,3'e ulaşan büyüme oranı 1988'de %3,7 düzeyine inmiştir. O dönemde ekonomik büyüme cari açığı belirliyordu. Cari açığın finansmanı için de dış borç kullanılıyordu. 1987 sonuna gelindiğinde, iç-dış borç anapara ve faizleri vergi gelirlerinin yüzde 94'ü gibi çok yüksek oranlara çıkmıştı. Şekil 9'da görüleceği gibi Kamu kesimi yatırımları 1980 sonlarında özel sektörü çok aşmıştı. Kamu kesiminin borçlanma gereği bu dönemde GSMH'nin %4,3 ile %10,5 arasında değişmesi iç ve dış borçlanma gereğini çok arttırdı. Bu dönemde yüksek faizin tasarrufu teşvik edeceği düşünülmüştür. Ancak büyümenin finansmanının iç tasarruflarla gerçekleşmesi sağlanamamıştır.

Şekil 4. İhracat, İthalat ve Cari Dengenin GSYH'ya oranı

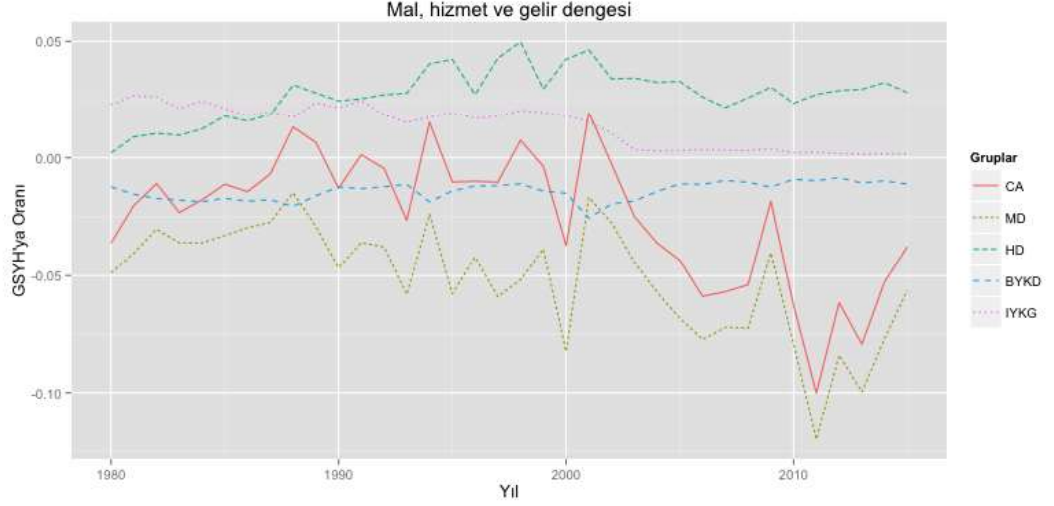

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

Ağustos 1989'da sermaye hareketleri serbestleşti. TL 1990 yılının başında kovertibl oldu. 1988, 1989, 1991, 1994, 1999 Türkiye için kriz yıllarıdır. 1988-1989'da tıkanıklar durgunluk içinde enflasyona (stagflasyon) neden oldu. Enflasyon ortamında dövize olan talep çok artıyordu. TL'ye dönüşün sağlanması için faiz oranları çok yükseltildi. Yükselen faiz hadleriyle ve şiddetli devalüasyonla birlikte içeride talep daralması, ekonomiyi durgunluk içinde enflasyon sürecine sokmuştu. Bu arada şiddetli talep daralması sayesinde cari işlemler bilançosu 1.5 milyar dolarlık, GSMH'nin yüzde 1.8'ine ulaşan fazla verdi (Şekil 8).

1994'te yaşanan şiddetli krizin habercisi, 1989 yılında başlayan ve 1991 sonuna kadar süren kriz dönemi oldu. 1989 yılı Türkiye tarihinin ikinci stagflasyon yılıydı. 1988 yılına kadar yüksek kur ile ihracat teşvik edilirken bu tarihten sonra düşük kur uygulamasına geçilmiştir. 1989'dan itibaren toplam net sermaye girişleri çok fazla artmıştır. 1980'li yılların ilk yarısında yılda 1 milyar dolara varmazken, 1996 ve 1997'de tutarı 9 milyar dolara yaklaşmıştır. Yabancı sermaye girişinin yaklaşık %40'ı cari açığın finansmanında kullanılmıştır.

Şekil 5. Mal , Hizmet ve Gelir Dengesi

Kaynak: IMF databank

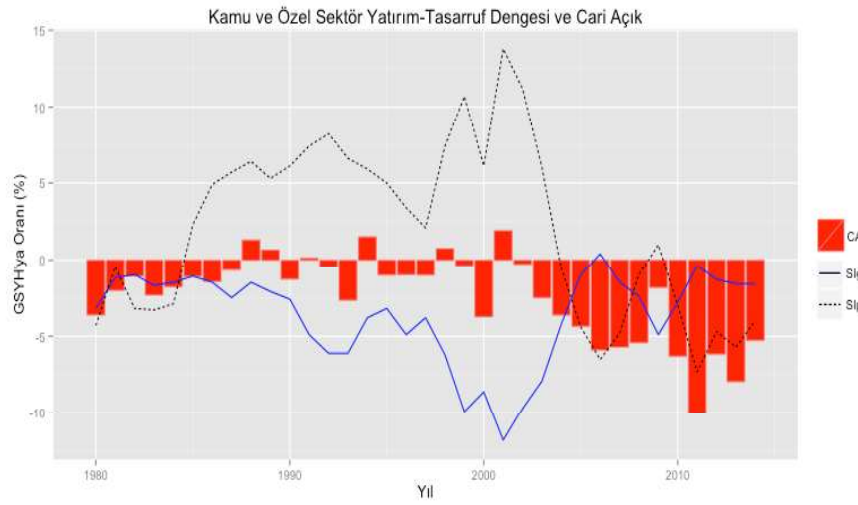
Para (faiz) ve döviz kuru politikaları, sermaye hareketlerindeki serbestleşme sonucunda birbirini etkiler ve Merkez Bankası bu iki politika aracından birini seçmek durumundadır. 1994 yılının başında ihracatı teşvik etmek için TL %60 devalüe edilmiştir. Bu devalüasyon 1995 yılında ihracatın %19,5 oranında artmasını sağlamıştır. 1995 ve 2000 yılları için Merkez Bankasının nominal döviz kurunu hedefleme ve enflasyonu bu şekilde düşürmeyi seçmesinin nedeni, 1994 ve 1999 yıllarında yapılan IMF anlaşmalarının bir sonucudur. 1996-1999 yılları arasında döviz kurunu istikrarlı hale getirerek, Merkez Bankası, döviz fiyatlarının, enflasyonla uyumlu olmasını ve döviz piyasalarında meydana gelen spekülasyon hareketlerinin bu politika ile önlenmesine çalışılmıştır. 2001 yılındaki finansal kriz bitiminde, serbest döviz kuru rejiminin yanında para politikasında sıkılaşmaya gidilmiştir. Ancak nominal kur çıpası uygulaması işe yaramayarak yeni krizlerin gelmesini kolaylaştırmıştır. 1994 ve 2001 'de ağır, 1998-1999'da ise hafif üç kriz yaşanmıştır.

1990-98 arasında ihracat ve ithalat oranları birlikte yükselirken cari açık/ GSYH oranı çok fazla değişmedi. Yalnızca kriz yılları olan 1991, 1994, 1999 yıllarında azalmalar yaşandı (Şekil 2-8). İhracatın ithalatı karşılama oranı da kriz yılları dışında 90'lı yıllarda yatay bir seri izledi. 1988 ve 2002 yılları arasında, ithalatın büyüme hızı (% 9,4), ihracat artış oranını (% 9,0) biraz aşmış ve Türkiye'nin dış ticarete açılma

derecesi önemli boyutlarda artmıştır. İhracatın artmasında dalgalı döviz kuruna geçiş ile birlikte döviz kurunun yükselmesi etkili olmuştur.

2002-2006 döneminde öngörülenin üstünde büyüme oranları gerçekleşmiştir. Kısa vadeli sermayenin beklenin üstünde gelişi ile döviz kuru bolluğu yaşanmış ve Türk Lirası değeri çok aşmıştır. 2003-2005 döneminde ihracat 47 milyar dolardan 73 milyar dolara çıkmıştır. 2006 yılında cari açık 31,5 milyar dolarla yeni bir rekor kırmıştır (Şekil 8).

Şekil 6. Kamu ve Özel Sektör Yatırım, Tasarruf ve Cari Açık Dengesi

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

2000'li yıllarda kriz dönemleri dışında kamu yatırımlarında dış borç oranı azalmış, fakat özel sektörde artma eğilimine girmiştir. Bu yıllarda yurtiçi tasarruflar da azalmış, toplam tasarruflar içindeki dış borçların payı yükselmiştir. Bu da Türkiye için gerekli büyümeyi dış borçlarla finanse ettiğimiz anlamına gelir. 2011 yılına gelindiğinde özel sektördeki borçluluk toplam dış borcun yaklaşık üçte ikisi seviyelerine ulaşmıştı. 1980'lerden sonra meydana gelen kamu borcunun yerini 2010'lu yıllarda özel sektör borcu almıştır.

Şekil 8'te de görüleceği gibi 2002 yılından sonra yüksek cari açıklar görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, ülke içi finans piyasalarındaki ve kurumlarındaki düzenlemelerin yetersiz oluşu, ülke ekonomisindeki kamu, reel sektör, bankacılık ve hanehalkı gibi temel sektörlerinin borçlarının dolarizasyonu, cari işlemler açıkları, borç düzeyi ve vadesi gibi ekonomik kırılmalıklarının derecesi düzeyinde dışsal şoklardan etkilenmeleri artabilir.

Sonuç

Yukarıda sadece birkaç tanesini aldığımız araştırmada görüldüğü gibi cari işlemler hesabının önemi birçok çalışmanın konusudur. Türkiye’de cari işlemler hesabı, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarından itibaren çoğunlukla açık veren bir ekonomi olmuştur. 1930-39 dönemi en uzun cari fazla verilen dönemdir. 1938 yılı dışında cari fazla verilmiştir. Diğer cari fazla verilen yıllar ise Türkiye için kriz yılları olmuştur. Türkiye’nin devamlı olarak cari açık veren bir ekonomi olmasının en önemli nedeni üretimin dışa bağımlı olarak yapılıyor olmasıdır. Büyüme dönemlerinde özellikle makine, ara malı ve teçhizat kalemlerindeki ihtiyacın ithalat ile karşılanıyor olması cari açıkların önemli bir nedenidir. Türkiye; ihtiyacı olan ara malı, makine ve teçhizatın ülkede üretimini gerçekleştirebilmek için gerekli dönüşümü yapamamıştır. Bu nedenle büyümenin arttığı dönemlerde cari açıklarda artmıştır. Cari açıkların bir diğer önemli nedeni doğalgaz, petrol gibi enerjide kullanılan doğal kaynaklardaki dışa bağımlılıktır. Bu sorunların uzun yıllardır çözülememesi cari açık problemini de kronik hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

EGİMEZ, M.ve KUMCU, E. (2011). Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması, 16. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.

GHOSH, A.(1995). “International Capital Mobility Amongst the Major Industrialised Countries: Too Little or Too Much?”, *The Economic Journal*, 105: 107-128.

GRUBER J.W ve KAMİN, S.B. (2005). “Explaining the global pattern of current account imbalances”, *International Finance Discussion Papers*, Board of Governors of the Federal Reserve System, USA.

GÜLALP, H. (1987). Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, 2. Baskı, Ankara, Yurt Yayınları 5,

IMF (2013). Sixth Edition of the IMF's Balance of Payments and International Investment Position Manual (BPM6), International Monetary Fund

KARLUK, R.(2011). Türkiye Ekonomisi, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

KAZGAN, G. (2006). Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

OBSTFELD, M. (2012). “Does the Current Account Still Matter?”, *American Economic Review*, 102(3): 1-23.

OBSTFELD, M.ve ROGOFF, K. (1995). “The Intertemporal Approach to the Current Account”. In G. Grossman and K. Rogoff (eds.), *Handbook of International Economics*, Vol. 3. Amsterdam: North Holland.

OBSTFELD, M. ve ROGOFF, K. (1996). *Foundations of International Macroeconomics*, MIT Press, ch:1.

ÖZMUCUR, S. (1994). Gelirin Fonksiyonel Dağılımı: 1948-1993, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi.

RAZIN, A. (1995). "The Dynamic-Optimizing Approach to the Current Account: Theory and Evidence". In P. Kenen (ed.) *Understanding Interdependence: The Macro-economics of the Open Economy*. NJ: Princeton.

SACHS, J. (1981). "The Current Account and Macroeconomic Adjustment in The 1970s", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 201-282.

SEYİDOĞLU, H. (1993). *Uluslararası İktisat*, 9. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları.

TCMB (2014). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Türkiye'nin Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Altıncı El Kitabı'na Geçiş Süreci Hakkında Açıklama, İstatistik Genel Müdürlüğü Ödemeler Dengesi Müdürlüğü, Ağustos 2014.